

Anita Voortman: Mondelinge taalvaardigheid: *stiefkind of troetelkind?*

Voor dr. Antoine Braet was een spreekbeurt voor de klas de eerste keer dat hij in het Nederlands moest spreken. Een bijzonder leerzame ervaring voor een jongen die altijd gewend was geweest dialect te spreken. Volgens prof. dr. Ton van der Geest is er een verschil tussen praten en spreken: praten kunnen kinderen op een bepaalde leeftijd vanzelf. Maar voor spreken voor of in een groep is een speciale vaardigheid nodig. Spreken moet aangeleerd worden. Hoe? Ook Van der Geest vindt dat alleen al de *ervaring* met spreken voor of in een groep belangrijk is.

Spreken en ook luisteren, ofwel mondelinge taalvaardigheid in het voortgezet onderwijs. Dat was het onderwerp van de Tweede Studiedag Nederlands van de vakgroep Vakdidactiek aan de Rijksuniversiteit te Groningen op 18 maart 1994. De studiedag was georganiseerd voor docenten Nederlands in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Ongeveer honderdveertig docenten bezochten de studiedag, waarbij het met name ging om de vraag: 'Hoe moeten docenten Nederlands de leerlingen spreken en luisteren aanleren?'

Antoine Braet en Ton van der Geest hielden elk een beschouwing over het onderwerp spreken en luisteren en gaven enkele tips voor de praktijk. Het middagprogramma was gevuld met drie workshops over de onderwerpen: mondelinge taalvaardigheid in het schoolonderzoek, discussie en argumenteren. Deze workshops werden respectievelijk verzorgd door de duo's André Hoekstra en Tom Oud, Amos van Gelderen en Ron Oostdam, Alard Joosten en Henrike Padmos.

Theo Witte, vakdidacticus Nederlands aan de Rijksuniversiteit Groningen vertelde aan het

begin: 'Het gaat erom dat docenten Nederlands inspiratie opdoen om mondelinge taalvaardigheid binnen de school van de grond te krijgen.' Hij benadrukte de noodzaak van deze bezinning, omdat mondelinge vaardigheden in de Basisvorming een duidelijke plaats hebben. Verder wees hij op het belang van een betere afstemming van het schoolvak Nederlands op de vakstudie.

CVEN-rapport over spreken en luisteren

De vraag hoe mondelinge vaardigheden aangeleerd moeten worden in het voortgezet onderwijs is relevant, blijkens de opkomst van belangstellenden. Dat is niet zo verwonderlijk. Het belang van onderwijs in spreken en luisteren wordt door velen wel onderkend. Echter, voor docenten Nederlands zijn lessen mondelinge taalvaardigheid veelal een kwelling, met name als het gaat om organisatie en beoordeling. Is er geen tijd meer, dan wordt dit onderdeel het eerst geschrapt. Gemakshalve wordt dan bij het mondeling over de boekenlijst beoordeeld of de leerling 'mondeling taalvaardig' is. Of iemand goed kan luisteren wordt bepaald aan de hand van de CITO-luistertoets. In andere gevallen laten docenten de leerlingen Hoe het ook zij: spreken en luisteren is erg belangrijk, maar in de lespraktijk wordt dit onderdeel behandeld als een stiefkind.

Begin 1994 verscheen een rapport van de Commissie Vernieuwing Eindexamen Nederlands (CVEN) waarin ruimschoots aandacht werd geschonken aan mondelinge taalvaardigheid in de bovenbouw van het middelbaar voortgezet onderwijs. Het rapport kwam tot stand aan de hand van de uitkomsten van een opinie-onderzoek onder docenten Nederlands naar hun ervaringen met spreken en luisteren. Het was de bedoeling te komen tot voorstellen die landelijk toegepast zouden worden. Hieronder staan een paar uitgangspunten en voorstellen, afkomstig uit dit rapport (CVEN-rapport):

- het uitgangspunt: onder mondelinge taalvaardigheid verstaat men spreken en luisteren in onderling verband
- daaruit volgt dat het voorlezen voor de klas en de luistertoetsen vervallen
- er zijn verschillende mogelijkheden om spreken en luisteren te oefenen en te toetsen:
- 1 een uiteenzettende of beschouwende voor-

- dracht met vragen na, een betogende voordracht met discussie na of een debat
- 2 een groepsdiscussie
- er wordt beoordeeld aan de hand van een analytisch beoordelingsmodel.

De reacties op de voorlopige voorstellen waren niet mals: 70% van de ondervraagde docenten was tegen de voorstellen. De commissie reageerde als volgt:

‘Uit het commentaar van docenten op de voorlopige voorstellen is duidelijk geworden dat de meerderheid van de docenten onder gegeven omstandigheden geen kans ziet de mondelinge taalvaardigheid op de voorgestelde wijze te onderwijzen en te toetsen. Ook de toevoeging van de uiteenzettende of beschouwende voordracht biedt onvoldoende soelaas. Veel van de genoemde belemmeringen: tijdgebrek, te volle klassen, geringe onderwijs- en toetsbaarheid, in dit opzicht onvoldoende opgeleide docenten blijven bestaan.

Daarom vinden de opstellers van deze programma's het onverantwoord op dit moment het onderdeel mondelinge taalvaardigheden algemeen verplicht voor te stellen. Tot een algemene verplichting kan pas overgegaan worden als de overheid de nodige maatregelen heeft getroffen om uitvoerbaar te maken wat hier voorgesteld is.’ (CVEN-rapport 1994)

Kortom: er is nog niets veranderd, afgezien van het vervallen van het voorlezen en de luister-toets. De commissie heeft nauwkeurig onderzocht welke werkvormen didactisch het best zijn. Als de docenten echter geen kans zien de voorstellen in praktijk te brengen, hebben ze geen zin.

Moet mondelinge taalvaardigheid?

Tot de opstellers van het CVEN-rapport behoorde ook dr. Antoine Braet. In zijn lezing kwamen de CVEN-voorstellen dan ook uitvoerig ter sprake. Volgens Braet is een persoonlijk verhaal de beste inspiratie. Vandaar dat de aanwezigen zo'n drie kwartier konden luisteren naar de eigen ervaringen van Braet met mondelinge taalvaardigheid. Daarbij kwamen ook duidelijk zijn eigen teleurstellingen en twijfels naar voren.

Hij begon met een kleine opiniepeiling onder de aanwezigen. Op de vraag: ‘Wat vinden jullie van de voorstellen uit het CVEN-rapport?’ gaf de meerderheid van de aanwezigen als antwoord te twijfelen. Dit kwam niet helemaal overeen met de landelijke peiling. Want daarbij was 70% van de leerkrachten tegen de voorstellen.

Op de vraag wat ze zelf aan mondelinge taalvaardigheid deden, had 30% van de landelijk ondervraagde leerkrachten geantwoord dat ze er niets aan deden. Van de aanwezigen op de studiedag lieten de meesten een spreekbeurt houden, slechts een klein aantal werkte met discussie of debat.

Na deze peiling vertelde Braet dat het zijn bedoeling was om zelf, als docent, zijn mening over de voorstellen te geven. Verder wilde hij demonstreren wat hij op het moment deed en in het verleden had gedaan op het gebied van mondelinge taalvaardigheid.

Na een 10-jarige middelbare schoolervaring met spreekbeurten, interviews, discussies, het voordragen van gedichten en toneel kwam hij tot de volgende conclusies:

- een gezonde scholing in spreekvaardigheid is noodzakelijk
- spreekvaardigheid is niet moeilijker te toetsen dan schrijfvaardigheid
- vooruitgang bij leerlingen is moeilijk te meten

Dat hij doorging met spreekvaardigheidsonderwijs kwam omdat hij als dialektsprekende ervaren had hoe leerzaam het is om voor een groep iets te moeten zeggen in het Nederlands.

Als docent taalbeheersing aan de Universiteit te Leiden liet hij zijn studenten debatten en discussies houden. Onder een debat verstaat men: een openbare gedachtenwisseling tussen twee partijen. In een aantal toegekende beurten mag elke partij met zijn argumenten komen en reageren op de uitspraken van de andere partij. Het gaat er uiteindelijk om dat een partij wint.

Een discussie is in het algemeen een gesprek tussen een groep personen over een bepaald onderwerp. Het is de bedoeling dat elke persoon deelneemt aan het gesprek.

Omdat deze vormen zich op verschillende dingen richtten, zouden de studenten eigenlijk

zowel een discussie als een debat moeten houden. In de praktijk bleek dat de meeste studenten of voor een debat of voor een discussie waren. De tegenstanders van discussie vonden deze vorm te idealistisch, te vaag of te sociaal/emotioneel. De tegenstanders van debat vonden deze vorm te competitief en te controversieel.

Na jarenlange ervaring is Braet tot de conclusie gekomen dat van alle verschillende vormen het betoog het best in te passen is in het onderwijs.

Een betoog is een rede waarin iets wordt be-
wezen, of waarin een bepaalde stelling verde-
digd wordt. Een betoog is het best in te passen
in het onderwijs omdat:

- het docentvriendelijk is
- er een goede wisselwerking met schrijfvaardigheid en andere vakken mogelijk is
- het, vergeleken met andere vormen, het best te beoordelen is

Vervolgens gaf Braet een toelichting bij de betoogcursus die hij aan eerstejaars studenten had gegeven. In deze cursus leren de studenten stapsgewijs hoe een betoog er inhoudelijk uit moet zien en hoe een betoog gehouden moet worden. De cursus bestaat uit drie delen: een introductie, waarin de onderwerpen gekozen en voorbeelden van spreekbeurten gegeven en gedemonstreerd worden. Vervolgens komt er een oefenronde waarin iedereen een betoog houdt van zeven minuten met daarna drie minuten discussie. De docent en de deelnemers beoordelen elke beurt met een beoordelings-schema. De beurt wordt opgenomen op een video en elke student bekijkt zichzelf naderhand en neemt kennis van de beoordelingen. Tenslotte volgt de cijferronde. Iedereen houdt een betoog van zeven minuten. De prestaties worden nu beoordeeld met een cijfer door de docent. De studenten schrijven tenslotte twee tot drie recensies.

Uit een evaluatie onder de studenten bleek dat ze het heel effectief vonden dat ze zichzelf konden zien op de video. Verder vonden ze het goed dat er een oefen- en cijferronde was. Na deze ervaring kwam Braet tot de volgende conclusies:

- het is beter om met modules te werken, dan is

het mogelijk om de studenten eerst te laten oefenen

- de beoordeling van mondelinge taalvaardigheid is zelfs eenvoudiger dan van schrijfvaardigheid, omdat er extra indicatoren zijn: inhoud en structuur zijn bij beide hetzelfde, maar de presentatie is gemakkelijker te beoordelen

Volgens Braet blijft het moeilijk precies te meten wat leerlingen geleerd hebben van spreken en luisterlessen. Toch is alleen al de ervaring belangrijk. Daarom sloot hij af met de woorden: 'Mondelinge taalvaardigheid moet wel!'

Niet discussie of betoog, maar van discussie naar betoog!

De tweede spreker was prof. dr. Ton van der Geest van de Vakgroep Taalbeheersing van de Rijksuniversiteit Groningen.

Ook Van der Geest benadrukte het belang van de ervaring bij spreken. Volgens hem leer je spreken door het te doen. Verder merkte hij op dat scholen bij de didactiek van spreken en luisteren moeten aansluiten bij de natuurlijke ontwikkeling van kinderen. De voorbeelden die Van der Geest gaf, waren voornamelijk uit het basisonderwijs.

Volgens hem gaat het bij mondelinge taalvaardigheid niet over 'taal van de speelplaats'. Deze taal hoeven kinderen niet meer te leren. Maar 'spreken' in de klas is iets anders. Kinderen leren dit spreken door het te *doen*.

De vraag is wat je beoordeelt bij deze vorm van spreken. Volgens Braet is de presentatie doorslaggevend. Maar volgens Van der Geest is iemand die zich goed presenteert, iemand die durft!

In zijn verdere betoog hield Van der Geest de didactiek van de spreek- en luistervaardigheid kritisch onder de loep. Zo hebben de traditionele luistertoetsen volgens hem niets met luistervaardigheid te maken. Er is geen didactiek voor, dat wil zeggen, er is geen geleidelijke opbouw van gemakkelijk naar moeilijk. Luistertesten zijn eerder geheugentesten. Ook bij spreken is er geen sprake van een echte didactiek. Er is geen voorbereiding en geen feedback. Het gaat niet volgens de normale ontwikkeling van het kind: van gemakkelijk naar moeilijk. Van bijvoorbeeld korte naar lange

zinnen of van receptief naar productief taalgebruik.

Wat je wel zou moeten doen? Het kind durf aanleren en het leren beter te formuleren. Op de natuurlijke wijze van gemakkelijk naar moeilijk, van bijvoorbeeld korte naar lange zinnen.

Op de basisschool is de laatste jaren veel veranderd. In plaats van deelvvaardigheden worden luisteren en spreken als functionele vaardigheden gezien. Ook de didactiek is daarop gericht. Helaas is deze didactische aanpak van het basisonderwijs niet overgenomen in het voortgezet onderwijs. Er is geen didactiek voor spreken en luisteren en er is geen transfer van receptief naar productief taalgebruik. De basisvaardigheden die een kind van nature heeft en spelenderwijs heeft geleerd, thuis en buiten, moeten uitgebouwd worden.

Hoe is dit in praktijk toe te passen? Van der Geest gaf het volgende voorbeeld van een geleidelijke opbouw in het spreken. Ten eerste het kringgesprek: in de eerste klas van de basisschool moeten de kinderen in een kring vertellen wat ze hebben meegemaakt. In een later stadium mogen de kinderen op elkaar reageren en hun mening geven. Ten tweede het klasgesprek. De leerlingen krijgen langere beurten, waarna ze weer op elkaar kunnen reageren. Daarna moeten de leerlingen bijvoorbeeld in een rollenspel iets voor de klas zeggen. Tenslotte moeten ze een spreekbeurt houden voor de klas. Deze spreekbeurt kan later uitgebouwd worden tot een betoog.

Volgens Van der Geest is de meest natuurlijke vorm in het spreek- en luisteronderwijs dan ook: van discussie naar betoog!

Workshops

In drie groepen konden de docenten 's middags de drie workshops bezoeken. De workshop van André Hoekstra en Tom Oud was het meest praktisch, omdat zij een praktijkvoorbeeld gaven van een lessenserie mondelinge taalvaardigheid. Deze workshop zal ik uitvoerig beschrijven, omdat hier de vraag: 'Hoe leer ik leerlingen spreken en luisteren' centraal stond. Omdat de relatie met de lespraktijk in de twee andere workshops minder aanwezig was, zal ik deze slechts kort beschrijven.

Wat is een stelling; wat is een argument?

Dat het niet zo eenvoudig is te bepalen wanneer een uiting een stelling of een argument is, bleek uit het verhaal van Henrike Padmos en Alard Joosten. Beiden werken bij de Vakgroep Taalbeheersing aan de Rijksuniversiteit Groningen. Conversatie-analyse is hun onderzoeksterrein. Zij vertelden over de interactionele benadering van argumentatie in gesprekken. Volgens de conversatie-analyse is een uiting pas een stelling als deze uiting als een stelling wordt behandeld door de gesprekspartner.

In de workshop werden voorbeelden gegeven van de analyse van gesprekken. Alle docenten kregen de opdracht zelf een gesprek te analyseren. Bij de bespreking bleek echter dat het niet zo eenvoudig was om tot overeenstemming te komen. Een aantal docenten vroeg zich daarom ook wat hopeloos af wat het nut van dergelijke analyses was. Al is de theorie niet direct toepasbaar in het onderwijs; de workshop was goed verzorgd, werd leuk gepresenteerd en was interessant.

De discussie in theorie

De workshop over discussie werd gehouden door Amos van Gelderen en Ron Oostdam. Beiden werken aan Het SCO/Kohnstamm Instituut van de Faculteit der Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam. Omdat er veel vraag naar was, hebben zij theoretische modellen ontworpen voor het houden van een referaat, een debat en een discussie. In de workshop gingen ze alleen in op hun voorstel voor het houden van een probleemoplossende discussie.

Een discussie wordt door hen verdeeld in vijf fasen: de oriëntatiefase, de verdiepfingsfase, de genereerfase, de selectiefase en de slotfase. In de eerste fase spreken de discussianten zich uit over de mate waarin het probleem serieus genomen moet worden. Verder wordt gesproken over denkbare oplossingen. Tijdens de verdiepfingsfase bepalen de sprekers in hoeverre de gegeven context in de probleemformulering de enige is die voor het vinden van oplossingen relevant is. Mogelijke oplossingen worden geopperd en geëvalueerd in de genereer-

fase. Het afwegen van de mogelijkheden vindt plaats in de selectiefase. In de laatste fase komen de sprekers tot een voorstel of advies.

De beoordeling van een discussie gebeurt aan de hand van beoordelingsschalen die betrekking hebben twee zaken: de referentie en het interactieproces. Bij referentie gaat het erom dat de bijdragen van een discussiant ter zake zijn, dat zijn argumentatie volledig en consistent is en dat in de discussie alle fasen doorlopen zijn. Bij het interactieproces gaat het om spreekruimte: iedereen moet voldoende aan bod komen. Het gaat om de aansluiting van beurten en om de samenwerking. Het cijfer dat met behulp van de beoordelingsschalen tot stand komt, geldt voor de hele groep.

De theorie van Van Gelderen en Oostdam leek wel interessant. Het verhaal was alleen wel erg theoretisch. De sprekers konden helaas niets uit de praktijk vertellen, omdat er nog niet gewerkt was met een discussie in deze vorm.

Schoolonderzoek mondelinge taalvaardigheid

André Hoekstra en Tom Oud zijn beiden docenten Nederlands in Veendam. Zij werken al een aantal jaren met een schoolonderzoek mondelinge taalvaardigheid. Alle onderdelen van spreken en luisteren komen aan bod en ... het loopt goed in de praktijk. In de workshop gaven ze een beschrijving van de manier waarop zij spreken en luisteren toetsen op het vwo.

Het schoolonderzoek bestaat uit drie onderdelen: het houden van een spreekbeurt, het deelnemen aan een discussie en het schrijven van een verslag van alles wat tijdens de lessen spreken en luisteren heeft plaatsgevonden.

In de loop van het cursusjaar worden een aantal spreek- en discussierondes georganiseerd. Daarvoor worden groepjes van drie leerlingen gevormd. Ze krijgen de volgende opdrachten:

- een groepje van drie leerlingen, de deskundigen, geeft voor de klas een uiteenzetting over een zelfgekozen onderwerp en formuleert enkele stellingen over het onderwerp
- een ander groepje van drie beoordeelt deze uiteenzetting

- twee andere groepjes van drie discussieren het volgende lesuur over de gepresenteerde stellingen onder leiding van een van de sprekers uit het eerste groepje
- twee andere groepjes van drie observeren de discussie en beoordelen die
- nog een ander groepje van drie maakt aantekeningen voor een verslag van de uiteenzetting, de discussie en beide beoordelingen

De leerlingen krijgen een papier met duidelijke aanwijzingen zodat ze weten wat ze moeten doen bij de voorbereiding van een spreekbeurt: informatie verzamelen, verwerken, stellingen kiezen. Daar staat ook in hoe de leerlingen de stof moeten verdelen. Het is namelijk de bedoeling dat elk lid van het groepje van drie een gedeelte voor zijn rekening neemt. Verder krijgen de leerlingen tips voor de presentatie. Ze mogen bijvoorbeeld alleen met een puntenlijstje voor de klas komen. Tot slot krijgen ze een overzichtelijk schema over de opbouw van de spreekbeurt, wat er in welk onderdeel van de spreekbeurt naar voren moet komen, wie wat zegt en hoe lang de onderdelen duren.

De sprekers worden beoordeeld door een groepje van drie. Deze maken gebruik van een beoordelingsformulier. Ze letten op de spreekbeurt in het geheel en op de presentatie van de individuele sprekers. Ze mogen aan het eind cijfers geven, maar de docent blijft verantwoordelijk voor eindcijfers. De leerlingen krijgen duidelijke richtlijnen voor de beoordeling. Zo krijgt iemand die te kort spreekt een onvoldoende. Iemand die aan de formele eisen voldoet krijgt een zeven en wie de indruk geeft het verhaal uit zijn hoofd op te dreunen, krijgt niet meer dan een zes.

Tijdens de discussie wordt gesproken over de stellingen die in de presentatie aan de orde zijn gekomen. De discussianten hebben tijdens de presentatie aantekeningen gemaakt en ze hebben de argumenten voor en tegen op een rijtje. In de discussie gaat het om beeldvorming, oordeelsvorming en besluitvorming.

Ook voor de discussie is een overzichtelijk schema opgesteld over de verschillende fasen (beeldvorming, oordeelsvorming en besluitvorming). De taken van de discussieleider staan duidelijk op papier.

De discussianten worden beoordeeld door

groepjes leerlingen. Ze letten op het verloop van de hele discussie. Iedereen observeert een discussiant. Ook voor de beoordeling van de discussie krijgen de leerlingen duidelijke richtlijnen: iemand die alleen op verzoek van een ander praat krijgt een vijf. Wie weinig initiatief toont, krijgt een zes. Wie overal behoorlijk op scoort, krijgt een zeven. Wie anderen hindert krijgt punten aftrek.

Tenslotte maken enkele leerlingen een verslag. Het verslag moet een weergave zijn van de spreekbeurt, de beoordeling ervan, de discussie en de beoordeling ervan. Ook hierbij krijgen de leerlingen richtlijnen, o.a. voor de inhoud en de opbouw.

Mondelinge taalvaardigheid: het troetelkind

Na de bespreking van de verschillende onderdelen op de Tweede Studiedag van de Vakgroep Vakdidactiek Nederlands aan de Rijksuniversiteit Groningen over mondelinge taalvaardigheid kom ik weer terug op de beginvraag: 'Hoe moeten docenten Nederlands hun leerlingen mondeling taalvaardig maken?' Hebben de docenten Nederlands hier een antwoord op gekregen? Hebben ze nieuwe inspiratie en adviezen gekregen om in de klas daadwerkelijk met spreken en luisteren te kunnen beginnen?

Inspirerend was de dag zeker. Aan de ene kant was het prettig te horen dat veel docenten tegen dezelfde problemen aanlopen. Aan de andere kant demonstreerden Braet, Hoekstra en Oud dat goede lessen niet onmogelijk zijn.

Verder zette het pleidooi voor een goede didactiek bij spreken en luisteren van Van der Geest wel aan het denken.

Het is wel duidelijk geworden dat docenten Nederlands binnen scholen pas iets kunnen veranderen in het spreek- en luisteronderwijs als iedereen binnen de sekties Nederlands overtuigd is van het belang van oefenen in spreken en luisteren. Het is niet zo eenvoudig een goed plan op te stellen. Maar spreken en luisteren moet wel. Daarom mag dit onderdeel op scholen best behandeld worden als een troetelkind!

Literatuur

Het CVEN-rapport. Eindverslag van de Commissie Vernieuwing Eindexamenprogramma's Nederlandse taal- en letterkunde VWO en HAVO. Den Haag, Sdk Uitgeverij, 1991.

ADRESSEN AUTEURS

Patrick Eckringa
Het Kerspel 1
7251 CT Vorden

Bas Kranenburg
Geuzenplein 1
3132 BB Vlaardingen

Bart van der Leeuw
Kesselsedijk 20
5398 CA Maarn-Kessel

Dees Maas
Dommer van Poldersveldtweg 47
6523 CV Nijmegen

H.M. Molenaars
Eilbrachtstraat 4
6511 LX Nijmegen

dr. Wam de Moor
Vakgroep Literatuurdidactiek KUN
Erasmusplein 1, kamer 6.11
6500 HD Nijmegen

Piet-Hein van de Ven
Oude Groenewoudseweg 226
6524 WP Nijmegen

Anita Voortman
De Genestetstraat 50
8023 BG Zwolle

Hermance Wissink
Groesbeekseweg 24
6524 DB Nijmegen